

TIJORAT BANKLARINI SOLIQQA TORTISHNING XORIJ TAJRIBASI

Bank-moliya akademiyasi magistranti
Abdullayeva Iroda Maxmudovna
Abdullayeva_im@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada tijorat banklarini soliqqa tortishning xorij tajribasining nazariy asoslari ko‘rib chiqilgan. Moliyaviy faoliyatga soliqni ijobiy va salbiy jihatlari tadqiq qilingan. Olib borilgan tadqiqotlarni o‘rganishlar asosida tegishli xulosalar shakllantirilgan. Tijorat banklarida foyda solig‘ini hisoblash va undirish mexanizmlarini takomillashtirishning potentsial yo‘llariga e‘tibor qaratiladi. Turli ilmiy ishlarni baholash va qiyosiy tahlillarni o‘tkazish orqali ushbu tadqiqot O‘zbekistondagi tijorat banklari uchun maxsus ishlab chiqilgan samarali strategiyalarni tavsiya etishdan iborat.

Kalit so‘zlar: tijorat banklari, tartibga solish, soliqqa tortish, moliyaviy faoliyatga soliqlar, foyda solig‘i, qo‘shilgan qiymat solig‘i, tijorat banklari soliqlari, soliqni hisoblash, soliq yig‘ish.

Annotation: This article examines the theoretical foundations of the foreign experience of taxing commercial banks. Both positive and negative aspects of tax on financial activities have been researched. Based on the studies of the research carried out, appropriate conclusions are formulated. In commercial banks, attention will be paid to potential ways to improve the mechanisms for calculating and charging profit taxes. By evaluating various scientific works and conducting comparative analysis, this study consists in recommending effective strategies specially developed for commercial banks in Uzbekistan.

Keywords: commercial banks, regulation, taxation, taxes on financial activities, Profit Tax, Value-Added Tax, Taxes on commercial banks, tax calculation, tax collection.

Kirish

Bugungi kunda tijorat banklari faoliyatini soliqqa tortishning o‘ziga xos xususiyatlari quyidagilar bilan xarakterlanadi: keng ko‘lamadagi soliq chegirmalaridan keng foydalanish (kreditlar bo‘yicha ehtimoliy yo‘qotishlarga rezervlar,, foyda bazasini ko‘rilgan zararlar summasiga kamaytirish va boshqalar), foizli daromad olish bilan bog‘liq foizli xarajatlar bo‘yicha cheklovsiz chegirmalarni taqdim etilishi, bank faoliyati bilan bog‘liq asosiy operatsiyalarni QQS to‘lashdan

ozod qilinishi. Global moliyaviy inqirozni kelib chiqish sabablari va uning oqibatlarini bartaraf etishda bank sektorini tartibga solish va soliqqa tortish o'rtasidagi mavjud bo'lgan muammolarni ko'rsatib berdi.

Keynes (1936) ta'kidlashicha, soliqlar fiskal funksiyasidan tashqari iqtisodiyotni tartibga solish, rag'batlantirish va daromadlarni boshqarish vositasi funksiyalariga ega, soliqning bu funksiyalari uni iqtisodiyotni tartibga solish va iqtisodiy barqaror o'sishni ta'minlash vositasi sifatida foydalanish zaruriyatidan kelib chiqadi. Yevropa komissiyasining (moliyaviy sektorni soliqqa tortish to'g'risidagi ma'ruzasida soliq solishda muhim bo'lgan uchta argument keltirib o'tilgan. Soliqqa tortish moliyaviy sektorni faoliyati bilan bog'liq risklarni pasaytirish maqsadlari uchun qo'llaniladigan tartibga solishga muhim vosita deb qaralgan. Ikkinchidan, daromad manbai bo'lib, banklar soliq to'lovchi sifatida davlat moliyasiga adolatli xissa qo'shishi mumkin va uchinchidan, banklar moliyaviy muammolarini yechimida moliyalashtirish manbasi hisoblanadi (EC, 2010). Taxminlarga ko'ra, moliyaviy soliqlardan tushumlar umumiy daromadlar tarkibiga kirib, umumiy zarar miqdoriga teng bo'lmasligi lozim bo'lsada, biroq bu soliqlar moliyaviy sektorni xaddan ziyod riskli faoliyatini cheklashga yoki oldini olishini ta'minlashi lozim.¹

Shuningdek, tizimli risklarni bevosita korrektirovka qiluvchi soliqlar tartibga solish qoidalariga kiritilgan yangi o'zgarishlar bilan uzviy muvofiqlashtirish (masalan, kapital yetarliligi va likvidlikni ta'minlash bo'yicha qo'shimcha talablar) zarur hisoblanadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Ilmiy adabiyotlarni chuqur tahlil qilish tijorat banklarini soliqqa tortish va undirishning ko'plab xususiyatlarini ochib beradi. Ko'plab olimlar o'z ishlarida ushbu muhim masalani turli nuqtai nazardan o'rganishga harakat qilganlar.

Slemrod va Gillitzer (2014) o'zlarining "Soliq tizimlari" kitobida soliq tizimlari bo'yicha ajoyib istiqbolni taklif qilishadi. Ular daromadlarni shakllantirishga bo'lgan ehtiyojni moliyaviy beqarorlik xavfi bilan muvozanatlashtiradigan soliq tizimlarini loyihalash muhimligini belgilaydi. Ularning ta'kidlashicha, tijorat banklarini soliqqa tortishning qoidalari bank inqirozlarini kuchaytirmaydigan tarzda tuzilishi kerak. Ushbu qoidalar banklarni soliq majburiyatlaridan qochish uchun haddan tashqari

¹ Omonov A., Qoraliyev T. Banklarda buxgalteriya hisobi. – Toshkent, "Iqtisod-Moliya", 2014 y.

tavakkal qilishdan ko'ra moliyaviy mas'uliyat bilan harakat qilishga undash uchun ishlab chiqilishi kerak².

Hemmelgarn va Teichmann o'zlarining "Soliq islohotlari va banklarning kapital tarkibi" kitobida boshqacha yondashadilar. Ular tijorat banklarini soliqqa tortish strategiyalarining ularning umumiy faoliyati va mijozlarga xizmat ko'rsatishga ta'sirini o'rganadilar. Ularning fikricha, soliqqa tortish tizimi faqat soliq tushumlarini maksimal darajada oshirishga qaratilishi kerak emas. Aksincha, u banklarni ijtimoiy majburiyatlari va mijozlarga ta'sirini hisobga olgan holda o'z faoliyatini mas'uliyat bilan olib borishga undashi kerak³.

Bularga qo'shimcha ravishda, Johnstone & Quiggin (2014) "Iqtisodiyotni moliyalashtirishning soliq siyosatiga ta'siri" maqolasida e'tiborga loyiqdir. Ular moliya bozorlari, moliyaviy motivlar va moliya institutlarining roli ortib borishi bilan tavsiflangan iqtisodiyotni moliyalashtirish soliq manzarasini qanday murakkablashtirganini muhokama qiladilar. Ularning ishi moliyaviylashgan iqtisodiyotning murakkab tomonlarini samarali boshqarishi mumkin bo'lgan mustahkam soliq tizimlariga ega bo'lish muhimligini ta'kidlaydi⁴.

Bu ilmiy tadqiqot ishlarda tijorat banklarini soliqqa tortishning xorij tajribasi va undirishning murakkabliklari to'liq yoritilgan. Ular mamlakatlar, jumladan, O'zbekiston duch kelayotgan muammolarni tushunish uchun takliflar va potentsial yaxshilanishlarni qo'shimcha tekshirish uchun yo'l ochadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot Tadqiqot jarayonida tijorat banklarini soliqqa tortishning xorij tajribasi bo'yicha ilmiy tadqiqotlar o'rganilib, moliyaviy faoliyatga soliqning fiskal va tartibga solish nuqtai nazaridan nazariy va empirik tadqiqotlar o'rganib chiqilgan va tegishli xulosalar shakllantirilgan. Maqolani shakllantirish jarayonida kuzatish va tanlab olish, ilmiy-nazariy, empirik kuzatuv usullardan foydalanilgan. Tadqiqot natijalarining ishonchligi tadqiqotda qo'llanilgan xorijiy va milliy statistik rasmiy manbalardan foydalanilgani bilan izohlanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Singapur, Germaniya, Kanada kabi ilg'or soliqqa tortish tizimiga ega bo'lgan mamlakatlar va O'zbekiston o'rtasidagi qiyosiy tahlil oxirgi soliqlarni undirish tizimini takomillashtirishga muhtoj sohalar haqida tushunchalar beradi.

² Slemrod, J., & Gillitzer, C. (2014). Tax Systems. MIT Press.

³ Hemmelgarn, T., & Teichmann, D. (2014). Tax reforms and the capital structure of banks. *International Tax and Public Finance*, 21, 645-693.

⁴ Johnstone, B., & Quiggin, J. (2014). The implications of the financialization of the economy for tax policy. *Australian Economic Review*.

Samarali va aniq soliqqa tortish siyosati bilan mashhur bo'lgan Singapurda Singapur ichki daromadlar boshqarmasi hamkorlikda muvofiqlik yondashuvini qo'lladi. Bunday yondashuv banklarni soliq tavakkalchiligi bo'yicha shaffof bo'lishga, o'zaro ishonchni mustahkamlashga va soliq organlari va tijorat banklari o'rtasidagi kelishmovchiliklarni kamaytirishga chaqiradi. Ushbu faol chora soliq to'lashdan bo'yin tovlash holatlarining kamayishiga va Singapur bank sektorida umumiy soliq majburiyatlarining oshishiga olib keldi⁵.

Germaniya esa soliq yig'ish jarayonlarini raqamlashtirishga katta e'tibor qaratmoqda. Mamlakat o'z tijorat banklari uchun soliq hisobotlarini elektron shaklda taqdim etish majburiyatini yuklaydi, bu nafaqat soliq yig'ish samaradorligini oshiradi, balki inson xatolarini ham minimallashtiradi. Texnologiyani qo'llash orqali Germaniya soliqlarni hisoblash va undirish jarayonlarini soddalashtirib, umumiy soliq qonunchiligini yaxshilashga muvaffaq bo'ldi.

Kanada soliqlarni hisoblash va undirishning samarali usullarini ham namoyish etadi. U o'z bank sektori uchun tushunarli va aniq soliq yo'riqnomalarini taklif qiladi, chalkashliklarni kamaytiradi va qonunbuzarlik holatlarini kamaytiradi. Kanada soliq organi, shuningdek, banklarning soliq majburiyatlarini bajarishini ta'minlash uchun muntazam audit o'tkazish zarurligini ta'kidlaydi⁶.

Bundan farqli o'laroq, O'zbekiston soliq yig'ish tizimi hozirda bir qancha muammolarga duch kelmoqda. Asosiy masalalardan biri soliq qoidalarida aniqlik yo'qligi bo'lib, bu ko'pincha tijorat banklari uchun noaniqlik va chalkashliklarga olib keladi. Bu aniqlik yo'qligi soliq to'lashdan bo'yin tovlash va oldini olish amaliyotlari uchun ham eshikni ochishi mumkin.

Bundan tashqari, O'zbekiston soliq ma'muriyati qog'ozga asoslangan hujjatlar bilan tavsiflanadi, bu esa soliqlarni undirishda samarasizlik va kechikishlarga olib keladi. Soliq yig'ish jarayonlarida raqamlashtirishning yo'qligi soliq to'lashdan bo'yin tovlashni kuzatishni qiyinlashtiradi va soliq hisob-kitoblarida noaniqliklarga olib kelishi mumkin.

Nihoyat, Singapurda kuzatilgan kooperativ muvofiqlik modelidan farqli o'laroq, O'zbekiston soliq ma'muriyatida tijorat banklari bilan o'zaro ishonchni mustahkamlash amaliyoti yo'q. Ushbu yetishmayotgan element nizolar va soliq bilan bog'liq tortishuvlar xavfini oshirishi mumkin, bu esa soliq yig'ish jarayonini yanada murakkablashtirishi mumkin. Ushbu amaliyotlarning joriy etilishi O'zbekistondagi

⁵ Toshmatov Sh. Tijorat banklarida foyda solig'i stavkalarini tabaqalashtirish xususiyatlari // Soliq solish va buxgalteriya hisobi. – Toshkent, 2014. - № 12. – 3 b.

⁶ Toshmatov Sh. Tijorat banklarini soliqqa tortish xususiyatlari // Soliq solish va buxgalteriya hisobi. – Toshkent, 2014. - № 12. – 6 b.

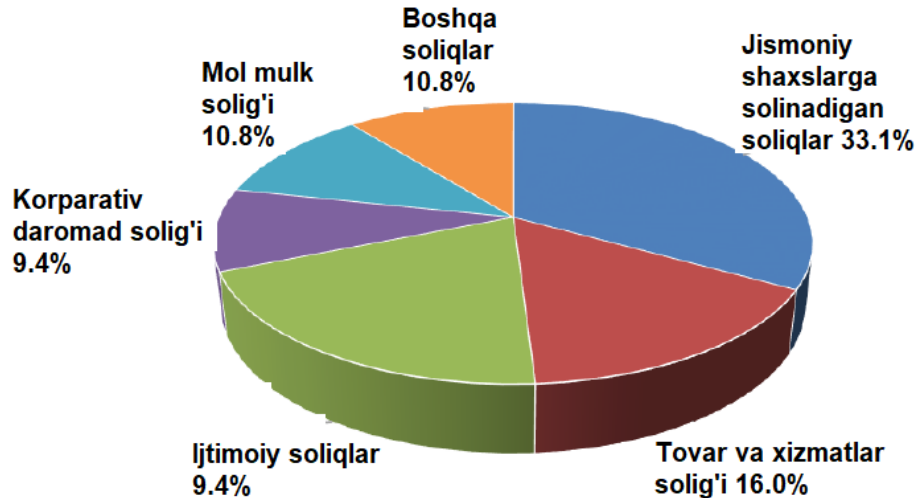
tijorat banklari o'rtasida soliqqa rioya etish darajasini oshirishi, soliq yig'ish samaradorligini oshirishi va keyinchalik davlat daromadlarining oshishiga olib kelishi mumkin⁷.

Bizga ma'lumki dunyoning yetakchi iqtisodiyotiga ega AQSh, Kanada, Germaniya, Shveysariya mamlakatlarda faoliyat yuritayotgan tijorat banklariga soliq solish tizmini tahlil qilish muhim ahamiyatga ega. Umuman olganda barcha soliq to'lovchilar uchun, ularning faoliyatining o'ziga xos xususiyatlaridan qat'i nazar, soliqqa tortish umumiy normativ-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solinadi, ular qonunlar, qoidalar, ko'rsatmalar, ko'rsatmalar shaklida alohida davlat organlarining qarorlari bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, bir qator soliqlar bo'yicha moliya institutlarining soliq solinadigan bazasini aniqlash muhim aniqlashtirishni talab qiladi. Birinchi navbatda, daromad solig'iga tegishli bo'lgan alohida holatlar aniqlashtirish kerak. Avvalam bor tijorat banklarini soliqqa tortish davlatning ichki qonunlari asosida hosil bo'ladi. Davlatning tijorat banklariga soliq solish tizmini yahlil qilishdan oldin umumiy soliq tizmi haqida tasavurga ega bo'lish lozim.

Bizga ma'lumki dunyoning yetakchi iqtisodiyotiga ega AQSh, Kanada, Germaniya, Shveysariya mamlakatlarda faoliyat yuritayotgan tijorat banklariga soliq solish tizmini tahlil qilish muhim ahamiyatga ega. Umuman olganda barcha soliq to'lovchilar uchun, ularning faoliyatining o'ziga xos xususiyatlaridan qat'i nazar, soliqqa tortish umumiy normativ-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solinadi, ular qonunlar, qoidalar, ko'rsatmalar, ko'rsatmalar shaklida alohida davlat organlarining qarorlari bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, bir qator soliqlar bo'yicha moliya institutlarining soliq solinadigan bazasini aniqlash muhim aniqlashtirishni talab qiladi. Birinchi navbatda, daromad solig'iga tegishli bo'lgan alohida holatlar aniqlashtirish kerak. Avvalam bor tijorat banklarini soliqqa tortish davlatning ichki qonunlari asosida hosil bo'ladi. Davlatning tijorat banklariga soliq solish tizmini yahlil qilishdan oldin umumiy soliq tizmi haqida tasavurga ega bo'lish lozim⁸.

⁷ Yermoshina T.V., Uvarova I.A. Стимулирование инвестиционной деятельности коммерческих банков через систему налогообложения // Kontentus. 2013 y. - №4. -19-24 b.

⁸ Abdullayev. A. Soliq imtiyozlarining banklar resurs bazasini oshirishdagi ahamiyati // Bozor, pul va kredit. – Toshkent, 2022. - № 9. – 48 b.

1-rasm: AQSh davlarining umumiy soliq olinadigan tizim diagrammasi⁹

AQSh soliq tizmini ko'radigan bo'lsak, AQSh soliq tizimi haqli ravishda dunyodagi eng rivojlangan soliq tizimlaridan biri hisoblanadi: AQSh davlatida soliqlar 3 qismga bo'linadi federal soliqlar, davlat soliqlari, mahalliy soliqlar. AQSh konsolidatsiyalashgan byudjetining asosiy manbai jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlardir: ular barcha soliq tushumlarining 33.1 % ga yaqinini tashkil qiladi. Ishlab chiqarish, import va ijtimoiy soliqlar soliq tushumlariga teng hissa qo'shadi - har bir guruhga 16 dan 20% gacha. Qolgan 9.4% korporativ daromad solig'idan tushadi.

Federal korporativ daromad solig'i AQSh "Ichki daromadlar" kodeksining 26-bo'limi (mamlakatning soliq sohasidagi asosiy me'yoriy-huquqiy hujjati) bilan belgilanadi. Daromad solig'i to'lovchilari bu - korporatsiyaning tashkiliy-huquqiy shakliga ega bo'lgan tashkilot bo'lib, ularga qonun hujjatlarida mas'uliyati cheklangan jamiyatlar va boshqa shakldagi kapital birlashmalar deb yuritiladi.

AQShning soliq qonunchiligi "korporatsiya" toifasiga kiruvchi banklar kontekstida "rezident" atamasini ishlatmaydi. Buning o'rniga u ularni mahalliy korporatsiyalar (AQShda ro'yxatdan o'tgan) yoki xorijiy korporatsiyalar (boshqa soliq yurisdiksiyalari qonunlariga muvofiq ro'yxatdan o'tgan) sifatida tasniflaydi. Xorijiy korporatsiyalar uchun soliq majburiyatlari agar tijorat banki xorijiy

⁹ Abdullayev. A. Soliq imtiyozlarining banklar resurs bazasini oshirishdagi ahamiyati // Bozor, pul va kredit. – Toshkent, 2022. - № 9. – 48 b.

korporatsiya sifatida tasniflangan bo'lsa, u Amerika Qo'shma Shtatlarida faoliyat yuritsa yoki Amerika Qo'shma Shtatlaridagi manbalardan daromad olsa, AQSh qonunlariga muvofiq daromad solig'ini to'lashi kerak.

Soliq solinadigan daromad toifalari: Tijorat banklarini daromadidan soliqqa tortiladiganlari quydagilar, tovarlar, ishlar, xizmatlar, foizlar, dividendlar, yalpi royalti, yalpi ijara haqi va kapital o'sishidan tushgan daromadlargta soliq solinadi. Davlat nuqtiyi nazaridan ushbu manbalar bankning soliqqa tortiladigan daromadlar sirasiga kiradi. Agar Tijorat banki mahalliy kompaniya bo'lsa unda kompaniyalarning ishidan olingan dividendlar qisman soliqqa tortiladi Tijorat bankini soliq to'lashdan ozod qilingan daromadlari quydagi holatda bo'lsa : masalan, qonun talablariga javob beradigan davlat va munitsipal obligatsiyalar bo'yicha olingan foizlarni va korporatsiyaning 80% dan ko'prog'iga egalik qiladigan bo'lsa, korporatsiya tomonidan sho'ba korxonadan olingan dividendlarni ko'rsatadi. sho'ba korxonalar va konsolidatsiyalangan guruhning bir qismi sifatida hisoblanib daromaning shu turiga olinishi kerak bo'lgan soliqdan ozod qilinadi¹⁰.

Korporativ soliqlar bo'yicha soliq solinadigan bazani hisoblashda AQSHning tijorat banki soliq solinadigan daromad miqdoriga yetishi uchun o'zining umumiy daromadidan yuqorida qayd etilgan xarajatlarni chegirib tashlaydi. Ushbu chegirmalar bankning soliqqa tortiladigan majburiyatlarini kamaytiradigan odatda ruxsat etilgan xarajatlardir. Ular quydagilar:

- 1) ko'rsatilgan xizmatlar narxi;
- 2) xodimlarning ish haqi, shu jumladan barcha turdagi mukofotlar va boshqa rag'batlantirish to'lovlari, shuningdek pensiya sug'urtasiga badallar xarajatlari;
- 3) ma'muriy, tijorat va operatsion xarajatlar;
- 4) reklama va marketing xarajatlari.

Tijorat banklarini ya'na quydagi holatda daromad soliqlari kamaytiriladi ya'ni tijorat banklari banklar boshqa ixtisoslashgan moliya institutlari va sug'urta kompaniyalari bilan birgalikda kechiktiriladigan qarzlar uchun zaxira yaratish imkoniyatiga ega ekanligi ta'kidlangan. Ushbu zaxiralar, asosan, qaytarilmasligi mumkin bo'lgan kreditlar bo'yicha potentsial yo'qotishlarni qoplash uchun ajratiladi. Banklar kechiktiriladigan qarzlar uchun ajratilgan summalarni xarajatlar sifatida kiritishlari mumkin, bu esa o'z navbatida ularning soliqqa tortiladigan daromadlarini (soliq bazasini) kamaytiradi. Qo'shma Shtatlardagi federal daromad solig'i stavkalari

---

¹⁰ S.R. Kudratov, M.N. Nazarova "Banklarda korporativ boshqaruv". O'quv qo'llanma. – Toshkent – «Iqtisodiyot» – 2019

progressiv shkala bo'yicha tuzilgan. Bu shuni anglatadiki, sizning daromadingiz oshgani sayin, sizning qarzingiz soliq foizi ham oshadi (1-jadval).

1-jadval

Qo'shma Shtatlardagi federal daromad solig'i stavkalari¹¹

№	Shtat	Stavksa %	Eslatma
1	Aydaho	7,4	Minimal soliq - 20 dollar
2	Arizona	6,5	Bank to'lashi kerak bo'lgan eng kam soliq – 50 dollar
3	Illinoys	9,5	2,5% soliq mahalliy byudjetlarga tushadi
4	Kaliforniya	8,84	Minimal soliq - 800 dollar. uchun soliq stavkasi bank 3,5%
5	Kanzas	4 - 7	Bundan tashqari, soliqqa tortiladigan banklar uchun 2,125% qo'shimcha to'lov 25 000 dollar daromad
6	Konnektikut	7,5	Yillik daromadi 100 million dollardan oshsa, soliq undiriladi darajasi 9%
7	Massachusets	8	Shu jumladan 1000 dollar uchun 2,6 dollar qo'shimcha to'lov asosiy vositalarning tannarxi
8	Minnesota	9,8	Plus muqobil ostida baza ortiq miqdorda 5,8% haqiqatda olingan soliq bazasiga nisbatan minimal soliq
9	Michigan	6	Soliq solinmaydigan minimal - 45 000 dollar + yalpi 0,8% 350 000 dollardan ortiq foyda
10	Nyu-Jersi	9	100 000 dollardan kam daromadga ega banklar soliqqa tortiladi 7,5%. Daromadlari 50 000 AQSh dollaridan kam bo'lgan banklar - 6,5% stavkada

AQSh shtatlarida daromad solig'i bo'yicha soliq davri buxgalteriya hisobi uchun individual soliq to'lovchi tomonidan qo'llaniladigan davrga qarab kalendar yil yoki qat'iy belgilangan yil hisoblanadi. Tijorat banklariga harajatlarning ayrim turlari bo'yicha maxsus chegirmalar berilganligi va ma'lum turdagi daromad olgan taqdirda soliq majburiyatlari miqdorini jiddiy qisqartirish mumkin. Bunday holda, AQSh soliq qonunchiligi soliq to'lovchilarni soliq bazasi imtiyozli ravishda soliqqa tortiladigan daromad turlarini hisobga olgan holda belgilanadigan muqobil minimal

¹¹ Muallif tomonidan www.nerdwallet.com saytining <https://www.nerdwallet.com/article/taxes/federal-income-tax-brackets> havolasida ma'lumotlar asosida tayyorlandi

soliqni to'lashga majbur qiladi. Ushbu soliqdan ozod qilinadigan minimal soliq bazasi 40 000 AQSh dollari miqdorida belgilangan. Ushbu chegaradan oshib ketgan soliq solinadigan baza 20% stavka bo'yicha soliqqa tortiladi. Shtat va mahalliy hokimiyat organlari ham korporativ daromad solig'ini belgilash vakolatidan foydalanadilar. Bugungi kunda deyarli barcha shtatlar va ba'zi munitsipalitetlarda u yoki bu shaklda daromad solig'i mavjud, faqat Ogayo, Nevada va Vayoming shtatlari bundan mustasno.

Tijorat banklari foydasi va xodimlar mukofotlarini soliqqa tortish doirasida ekspertlar asosiy e'tiborlarini muhim va murakaab bo'lgan masalaga, ya'ni soliqqa tortish maqsadida moliyaviy sektordagi qo'shilgan qiymatni aniqlashning amaliy imkoniyatlariga qaratilgan. MFS ning ko'p jihatdan QQS xarakteriga ega bo'lishi, QQS kabi banklarning faoliyati strukturasi bevosita ta'sir etmaydi, chunki soliq xizmatlardan tushum yoki tovar aylanmasidan emas, balki qo'shilgan qiymat summasiga bog'liqligini tasdiqlaydi. Albatta, mazkur soliqni QQS bilan farqi shundaki, soliq yuki faqat oxirgi iste'molchilarga emas, ma'lum qismi banklarga ham tushadi. Binobarin, mazkur soliqni amalga oshirilishi banklarni faoliyatiga bevosita ta'sir etmaydi, chunki MFS aslida iqtisodiy rentaga soliq sifatida, bank faoliyatini o'zgartirmagan xolda uni hajmini qisqartirishga olib keladi.

Xulosa

O'zbekiston uchun tijorat banklarida foyda solig'ini hisoblash va undirishni takomillashtirish bo'yicha ko'p qirrali yondashuvni joriy etish zarur:

- Birinchidan, qoidalarning aniqligi juda muhimdir. Aniqligini izchil soliq qonunlari noaniqliklarni kamaytiradi va ularga rioya qilishni oshiradi.
- Ikkinchidan, soliq yig'ishni raqamlashtirishga ustuvor ahamiyat berish kerak. Germaniyaning elektron soliq hisobotiga o'xshash tizimni joriy etish jarayonini yanada samaraliroq qilish va xatolarni kamaytirish imkonini beradi.

Nihoyat, Singapur kabi kooperativ muvofiqlik modeli ham foydali bo'lishi mumkin. Soliq tavakkalchiliklari bo'yicha shaffoflikni rag'batlantirish soliqlardan bo'yin tovlash xavfini kamaytiradigan yanada moslashuvchan bank sektorini yaratishi mumkin.

Bank sektoridagi foyda va ish haqiga qo'llaniladigan MFS ko'p jihatdan QQS xarakteriga ega bo'lib, biroq soliq yukini mijozlarga o'tkazish ehtimoligi juda kam hisoblanadi. Soliq bazasi sifatida belgilangan yuqori daromadlilik darajasi chegarasidan yuqori bo'lgani foyda va yuqori mukofot oluvchi boshqaruv xodimlarini daromadi qamarab olgan MFS-3 modeli moliyaviy sektordagi ortiqcha daromadni soliqqa aylanishini ta'minlaydi.

MFS samaradorligini oshirishga, soliqlarni to‘lanishi bilan bog‘liq risklarni pasaytirishda, ikki yoqlama soliq solishni oldini olish uchun tegishli tadbirlarni ehtiyotkorlik bilan amalga oshirish talab etiladi. Bank sektori uchun xos bo‘lgan tizimli risk darajasini pasaytirishga karatilgan makroprudensial siyosatni samarali amalga oshirishda tartibga solish va soliqqa tortishni muvofiqlashtirish lozim.

Tijorat banklarida foyda solig'ini hisoblash va undirish mamlakat moliya tizimining murakkab, ammo hal qiluvchi jihati hisoblanadi. O‘zbekiston ilg‘or xalqaro tajribalarni o‘rganish orqali bank sohasida soliq amaliyotini sezilarli darajada yaxshilashi mumkin. Aniq reglamentlar, raqamlashtirish va kooperativ muvofiqlik yondashuvining kombinatsiyasi bu borada muhim qadam bo‘lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki to'g'risida"gi Qonuni
2. O'zbekiston Respublikasining "To'lovlar va to'lov tizimlari to'g'risida"gi Qonuni
3. O'zbekiston Respublikasining "Valyutani tartibga solish to'g'risida"gi Qonuni
4. O'zbekiston Respublikasining "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonuni
5. O'zbekiston Respublikasining O'RQ-814-sonli "Korporativ boshqaruv tizimi yanada takomillashtirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi Qonuni
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5992-sonli "2020-2025 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-4720-sonli "Aksiyadorlik jamiyatlarida zamonaviy korporativ boshqaruv uslublarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-2454-sonli "Aksiyadorlik jamiyatlariga xorijiy investorlarni jalb qilish borasidagi qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Qarori
10. O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 3254-sonli "Tijorat banklarida korporativ boshqaruv to'g'risida"gi Qarori

11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-sonli Farmoni, 2017 yil 7 fevral
12. Mirziyoyev Sh.M. “Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz “ - T: “O'zbekiston” 2017 y.
13. Mirziyoyev Sh.M. “Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi” - T: “O'zbekiston” 2017 y.
14. Mirziyoyev Sh.M. “Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz” - T: “O'zbekiston” 2017 y.
15. Mirziyoyev Sh.M. “Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak” - T: “O'zbekiston” 2017 y.
16. Mirziyoyev Sh.M. “Yangi O‘zbekiston Strategiyasi” - T: “O'zbekiston” 2021 y.
17. S.R. Kudratov, M.N. Nazarova "Banklarda korporativ boshqaruv".O‘quv qo‘llanma. – Toshkent – «Iqtisodiyot» – 2019
18. B.Yu. Xodiyev, D.S. Qosimova "Korporativ boshqaruv" Tashkent — 2012
19. S.Qudratov.,M.Nazarova. Tijorat banklarida korporativ boshqaruv.Toshkent. TDIU. 2019 y
20. A.A. Azlarova, M.M. Abduraxmanova “Bank marketingi va menejmenti” Toshkent – Iqtisodiyot – 2019 199
21. O‘zbekiston Respublikasi Korporativ boshqaruv kodeksi - Toshkent: G‘afur G‘ulom nashriyot uyi 2015.- 10 b.
22. Omonov A., Qoraliyev T. Banklarda buxgalteriya hisobi. – Toshkent, “Iqtisod-Moliya”, 2014 y.
23. Abdullayev. A. Soliq imtiyozlarining banklar resurs bazasini oshirishdagi ahamiyati // Bozor, pul va kredit. – Toshkent, 2022. - № 9. – 48 b.
24. Toshmatov Sh. Tijorat banklarini soliqqa tortish xususiyatlari // Soliq solish va buxgalteriya hisobi. – Toshkent, 2013. - № 8. – 23 b.
25. Yermoshina T.V., Uvarova I.A. Stimulirovaniye investitsionnoy deyatelnosti kommercheskix bankov cherez sistemu nalogooblojeniya // Kontentus. 2013 y. - №4. -19-24 b.
26. Toshmatov Sh. Tijorat banklarida foyda solig‘i stavkalarini tabaqalashtirish xususiyatlari // Soliq solish va buxgalteriya hisobi. – Toshkent, 2014. - № 12. – 3 b.
27. Toshmatov Sh. Tijorat banklarini soliqqa tortish xususiyatlari // Soliq solish va buxgalteriya hisobi. – Toshkent, 2014. - № 12. – 6 b.
28. Suyunov D. Korporativ boshqaruv mexanizmi: muammo va yechimlar. Monografiya. – T.: Akademiya, 2007. – 319b.

29. Rasulov N. Korporativ boshqaruv amaliyoti: milliy va xalqaro tajriba//Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar ilmiy elektron jurnali.№2, mart-aprel. 2015.
30. Suyunov D.X., Xoshimov E.A. Zamonaviy sharoitlarda O‘zbekistonda korporativ boshqaruv tizimi rivojlanishining asosiy yo‘nalishlari.// “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 4, iyul-avgust, 2019.
31. Tashxodjayev M.M., O‘rmonov N.T.. Korporativ boshqaruv nazariyalarini rivojlantirishda zamonaviy xorijiy adabiyotlarning o‘rni.// “Korporativ boshqaruv: nazariya va zamonaviy amaliyot” mavzucidagi respublika ilmiy seminar materiallari to‘plami. –T.: “Fan va texnologiya”, 2019. - 408 b.
32. Suyunov D.X., Xoshimov E.A. Aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruv samaradorligini baholashning metodologik jihatlari.// “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 2, mart-aprel, 2018-y.
33. Yuldasheva G. Tijorat banklarida korporativ boshqaruvni rivojlantirish istiqbollari // Moliya va bank ishi. № 4, 2020. – 34-41 b.
34. Kostyuk A. Corporate Governance in a Transition Economy. – Sumy: Virtus Interpress, 2005. 44-49 p.
35. Temirov A.A. Improvement of corporate governance in banking sector of the Republic of Uzbekistan // Современная школа России. Вопросы модернизации. №1 (38, т2), 2022, с.28-30.
36. Suyunov D., Xoshimov E. Korporativ boshqaruv modellari: konseptual jihatlar, zamonaviy tendensiyalar va konvergensiya imkoniyatlari // “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. №4, 2017-y. 12-17 b
37. Беркинов Б. Корпоративные структуры (Основы создания и управления). – Т.: Изд-во Натс.б-ки Узбекистана, 2021. – 132с
38. Хамидулин М.Б. Финансовые механизмы корпоративного управления. Монография. – Т.: Молия, 2018. –204с.
39. The EU corporate governance framework. Response to the European Commission’s Green Paper. Brussels, 2021.
40. <http://www.cbu.uz>